

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ ДОГОВОРУ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

ПОНОМАРЬОВА Олена Олександрівна - к.ю.н., старший науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

DOI 10.32782/NP.2021.1.38

Стаття присвячена аналізу правового регулювання відносин, що складаються під час укладання договору сурогатного материнства, та вивченню норм вітчизняного законодавства щодо захисту сурогатної матері, біологічних батьків та новонародженого. Досліджено, що аналізований інститут сурогатного материнства, незважаючи на його позитивні сторони, вимагає коригування та змін щодо заходів відповідальності за невиконання договору, визначення кола осіб – учасників договору, закріплення обов'язку сурогатної матері передати народжену нею дитину генетичним батькам

Ключові слова: сурогатне материнство, договір сурогатного материнства, генетичні батьки, допоміжні репродуктивні технології, сурогатна мати.

Постановка проблеми

У 2023 р. допоміжними репродуктивними технологіями можна здивувати хіба що людину, яка зовсім ігнорує Інтернет та телебачення. Однак навіть у нашому сучасному суспільстві, де процвітає толерантність, свобода поглядів, пом'якшення рамок суспільного осуду, а також, що важливіше, захист материнства та дитинства, культивування дитини як суб'єкта захоплення, любові та захисту вельми актуальними залишаються роботи авторів, які міркують на тему етичності, моралі і, особливо цікаво, гріховності сурогатного материнства.

Основною метою статті є всебічний аналіз національного законодавства та наукових праць щодо дослідження проблем захисту прав учасників договору сурогатного материнства та шляхи їх вирішення.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в результаті вивчення правового регулювання сурогатного материнства, а особливо дослідження проблем захисту прав учасників сурогатного материнства, що складаються в даній галузі, сформульовані та обґрунтовані доповнення до сьогоденного законодавства, в яких би вказувався вид договору сурогатного материнства, визначався правовий статус сурогатної матері та потенційних батьків, встановлювався комплекс прав та обов'язків сторін.

Виклад основного матеріалу

Сурогатне материнство — це спосіб боротьби з безпліддям, який дозволений в Україні, хоча прямо не передбачений та без нормативного закріплення в національному законодавстві.

Сурогатне материнство є найскладнішим із усіх методів боротьби з безпліддям, тому до регуляції цього питання слід підходити коректно та зрозуміло.

Українське законодавство дуже конкретне, проте вкрай мізерно регулює цю допоміжну репродуктивну технологію. За великим рахунком у всьому законодавстві можна виявити зовсім небагато статей, які безпоре-

чно і безумовно зачіпають сурогатне материнство.

Цікаво, що в Україні, де регуляція відносин із приводу сурогатного материнства в деякій мірі наближена до законодавства європейських країн, у сурогатної матері права на вказівку батьків народженої їй дитини, але лише за її бажанням, немає, більше того, їй заборонено претендувати на народжену нею дитину.

В Україні дозволено лише гестаційне сурогатне материнство. Цей метод передбачає використання виключно донорських гамет. При зверненні до цього виду допоміжних репродуктивних технологій сурогатна мати в жодному разі не може бути донором яйцеклітин [9, с. 103].

Жінка, яка перебуває в парі, або одинока, відповідно до вітчизняного законодавства, може звернутися до послуг сурогатної матері лише за умови наявності медичної причини, яка заважає їй завагітніти або мати повноцінну вагітність. Загальні причини включають відсутність матки, аномалії матки, ризик соматичних розладів симптомів, повторну відмову ЕКЗ тощо. Окремі жінки повинні використовувати свій власний біологічний матеріал для створення ембріона, який буде поміщений у матку сурогатної матері. Відтак, самотні чоловіки, і, звичайно, одностатеві пари не можуть вдатися до подібних процедур. Самотні чоловіки, і, звичайно, одностатеві пари не можуть вдатися до подібних процедур для набуття власних дітей.

Крім цього, закон обов'язково висуває чіткі вимоги до сурогатних матерів. Виступити як сурогатна матір може жінка в досить широкому віковому діапазоні – з вісімнадцяти до тридцяти п'яти. Вона зобов'язана отримати медичний висновок про те, що її власне здоров'я перебуває у задовільному стані для використання даного виду допоміжних репродуктивних технологій, та дати свою письмову добровільну згоду на медичне втручання.

Що цікаво, в національному законодавстві також у ролі обов'язкової умови виступає наявність у майбутньої сурогатної матері однієї власної здорової дитини.

Також цікавою постає позиція законодавця, яка зобов'язує майбутню сурогатну

матір отримати письмову згоду свого законного чоловіка, якщо така є.

Якщо поглянути на повну картину умов, висунутих законодавцем до процедури використання даного виду допоміжних репродуктивних технологій, можна помітити, що не в останню чергу увага була приділена етичним та моральним аспектам взаємодії між особами, які укладають договір сурогатного материнства. стосується або може торкнутися [8, с. 96].

Як ми бачимо, сурогатне материнство в Україні не обтяжене заборонами та приписами, що робить його дуже привабливим для іноземних громадян, які мріють стати батьками. При виконанні всіх умов, закріплених законодавчо, громадяни залишаються дуже вільними під час укладання договору між батьками та сурогатною матір'ю.

Важливий аспект, на який звертає увагу Якущенко Ю. М., стосується незахищеності сурогатної матері у разі народження дитини з патологіями та відмови від неї. Власне, генетичні батьки можуть відмовитися від дитини з різних причин, і в даному випадку така відмова вважатиметься відмовою від цивільно-правового договору. І тут гарна, етична «вітрина» норм, присвячених сурогатному материнству, виявляє нам свою жахливу, буквально страшну дірку [11, с. 43].

Оскільки відносини між майбутніми батьками та сурогатною матір'ю регулюються Цивільним кодексом України, то до нього нам і слід звернутися.

Стаття 525 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) каже, що одностороння відмова від договору не допускається. Однак ця ж стаття водночас надає учасникам правовідносин можливість використання односторонньої відмови у випадку, передбаченому Кодексом або прописаним безпосередньо в самому договорі.

Розглядаючи типові договори, передбачені Кодексом, звертаючись до диспозиції статті 901 ЦК України, договір сурогатного материнства можна віднести до договору надання послуг. Дотримуючись цієї логіки, стаття 907 ЦК України, яка передбачає односторонню відмову від виконання договору відплатного надання послуг, включає

і ситуацію, в якій замовник має право відмовитися від виконання договору сурогатного материнства при виконанні певних зобов'язань.

Відтак, ця стаття свідчить, що у разі оплати виконавцю понесених ним витрат замовник може відмовитись від виконання договору. За цим слідує логічне запитання: як замовник може оплатити понесені сурогатною матір'ю витрати під час вагітності і на цьому закінчити з якоюсь відповідальністю? Перед нами виникає сумна перспектива, де страждає дитина, іноді ще не народжена, і, звичайно, сурогатна мати.

Відповідно, враховуючи наслідки для дітей, договір про сурогатне материнство не є звичайним договором і потребує спеціального регулювання. Це регулювання може включати як заходи щодо збереження автономії, так і заходи щодо запобігання експлуатації. Що стосується ціни, через економічні наслідки максимальних цін ідея «справедливої ціни» для комерційних договорів про сурогатне материнство було б проблематичною. У звичайних контрактах доктрина несумлінності працює як запобіжний захід експлуатації. Враховуючи, що жінки, які не мають дітей або раніше не вагітніли, можуть захотіти стати сурогатними матерями, вимога про те, що сурогатні матері повинні мати дітей, щоб стати сурогатними матерями, не виправдано. Вимога про попередній дозвіл усунула б цю можливість у тому сенсі, що для визнання законного батьківства передбачуваних батьків суддям доведеться оцінити умови, за яких укладається договір про сурогатне материнство, та ймовірність того, що сурогатна мати захоче зберегти дитину.

Як ми пам'ятаємо, однією з найважливіших вимог до сурогатної матері є підтверджений рівень здоров'я як фізичного, так і психічного. Внаслідок переживань та страждань психічно здорової жінки, на руках у якої залишається дитина, яка хоч і не є її біологічним нащадком, проте виношена нею і тепер кинута під її відповідальність людьми, зобов'язаними піклуватися про неї, уявити важко.

Тут проявляється величезний ризик та досконала незахищеність сурогатної матері

під час укладання договору сурогатного материнства.

Так, сурогатна мати також може зробити односторонню відмову від виконання договору, і це прямо зазначено у вищезгаданих статтях. Однак автор вважає, що не можна порівнювати між собою ризики, що виникають унаслідок односторонніх відмов виконавця та замовника.

Оскільки цілком очевидним є факт, що випадок односторонньої відмови виконавця відбувається з причин моральних, внаслідок прив'язаності жінки до живої істоти, яка росте у неї всередині протягом довгих місяців. А одностороння відмова замовника виявляє нам прямо протилежну ситуацію – дитина стає нікому не потрібним матеріальним об'єктом. У цьому випадку його умовно щасливий варіант – залишитися з жінкою, яка його виносила, а не щасливий – вирушити до дитячого будинку. І чи можемо ми оцінювати поведінку сурогатної матері в такій ситуації, коли перед нею постає дилема: залишити собі генетично чужу дитину, не бажаючи прирікати її на сирітське існування, або відмовитися від чужої, хай навіть виношеної самостійно, дитини, сподіваючись, що вона знайде собі інших батьків. А якщо підкреслити, що більшість «відмовних» дітей – це діти з патологіями, то перспектива щасливої майбутньої такої дитини стає зовсім примарною.

Причини відмови генетичних батьків від дитини можуть бути зовсім різні, але найчастіше це пов'язано з раптовою вагітністю генетичної матері, або з народженням кількох дітей, що не рідкість через певну дію ЕКЗ, замість однієї дитини, «неправильна» стать новонародженого, різні фізичні відхилення, виявлені у дитини,

Звичайно, можлива і ситуація, коли дитина народжується з певними патологіями з вини сурогатної матері. Здається, що законодавець зобов'язаний у майбутньому врахувати і таку можливість і конкретизувати відповідальність жінки, яка виносила дитину, і наслідки такої ситуації. Те саме стосується і провини медичних працівників та інших факторів.

Щоб захистити сурогатну матір, коли вона вже вагітна, Чеховська І. В. пропонує,

щоб закон не давав генетичним батькам можливість покаятися та вийти з договірних відносин, незалежно від того, безкоштовно це чи ні. Щоб проілюструвати цей момент, достатньо уявити випадок, коли пара, яка уклала договір сурогатного материнства, і через кілька місяців після того жінка завагітніла, і, таким чином, пара хотіла б вийти з договору про сурогатне материнство. За словами Чеховської І. В., пара не повинна виходити із договірних відносин навіть у тому випадку, якщо вони готові виплатити компенсацію за порушення договору. Це важливий момент, тому що недопущення каяття передбачуваних батьків та забезпечення батьківства до вагітності також є способами захисту найкращих інтересів дитини [6, с. 59].

За словами Федорченко Н., сурогатні матері розраховують, що народження дитини не означатиме припинення всіх цих інтимних зв'язків. Її теоретична основа – автономія стосунків. З цього погляду автономія – це не просто незалежність, індивідуальні права, межі між людьми та контроль. Швидше, йдеться про здатність, яка може бути посилена чи підірвана особистими стосунками та соціальними структурами. У такому разі регулювання має захищати сурогатних осіб від емоційної шкоди, підтримувати інших учасників угоди та враховувати поширену думку про те, що сурогатне материнство загрожує людській гідності [10, с. 66].

Сурогатна мати в Україні за всієї зовнішньої законодавчої бравади, де йдеться лише про її виключні права, насправді опиняється у ролі за все відповідального інкубатора, який покладає на себе величезні ризики за відносно невеликі суми.

І тут ми знову можемо згадати норми законодавства зарубіжних країн. Як уже згадувалося вище, сурогатна мати позбавлена права претендувати на народжену їй дитину, а от генетичні батьки такої дитини одразу після її народження вказуються у свідоцтві про народження. Ця норма видається більш чесною по відношенню до обох сторін договору сурогатного материнства.

До прикладу, за законодавством Греції для укладання договору сурогатного материнства необхідне рішення суду, де встанов-

лено, що генетичні батьки не можуть самостійно мати дітей, а кандидатка у сурогатні матері повністю відповідає вимогам законодавства, і після народження дитини до свідоцтва записуються батьки, які надали свої або донорські гамети.

Висновки

Отже, аналізуючи все сказане вище, нам бачиться, що прийняття єдиного нормативного акту та розширення законодавчої бази з питання сурогатного материнства – суворо обов'язкове. Це необхідно для захисту всіх, кого стосується договір сурогатного материнства, – народжених за допомогою цього методу допоміжної репродукції дітей, сурогатної матері та генетичних батьків.

Також, можливо, законодавцю слід дозволити звертатися до використання даного методу і чоловікам, тому що практика свідчить про те, що вони прагнуть бути батьками, навіть якщо не можуть знайти дружину.

Важливо відмінити, що сучасне вітчизняне регулювання договору сурогатного материнства терміново потребує розвитку та доопрацювань, як мінімум, виходячи з позиції гуманності. І шлях договору сурогатного материнства повинен лежати у бік прогресу, а чи не регресу.

Література

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 № 2947-III. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон від 19.11.1992 № 2801-XI. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
4. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>

5. Іщукова А.Е., Резнік О.М. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні та Сполучених Штатах Америки. Правові горизонти. 2019. № 18 (32).

6. Чеховська І.В. Сурогатне материнство: теоретико – правові підходи до розуміння сутності. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Вип. 2 – 3 (6 – 7). С. 58 – 64.

7. Домашенко М.В., Грушко Ж.В. Проблемні аспекти сурогатного материнства в Україні. Журнал східноєвропейського права. 2014. № 9. С. 42 – 48

8. Даниленко С.К., Мінакова М.В. Договір сурогатного материнства: актуальні проблеми та значення в суспільстві. Південноукраїнський правничий 34 часопис. 2014. № 4. С. 95 – 98.

9. Оніщенко О. В., Козіна П. Ю. Сурогатне материнство в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект. Юридичний вісник. Повітряне та космічне право. 2015. № 3. С. 102–108.

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of the legal regulation of relations developing at the conclusion of a surrogate motherhood contract, and the scrutiny of the norms of domestic legislation on the protection of the surrogate mother, biological parents and the newborn. It has been investigated that the analyzed institution of surrogate motherhood, despite its positive aspects, requires adjustments and changes regarding measures of responsibility for non-fulfillment of the contract, definition of the circle of persons who are parties to the contract, establishing the obligation of the surrogate mother to transfer the child born to her to the genetic parents.

Key words: surrogacy, surrogate motherhood agreement, genetic parents, assisted reproductive technology, surrogate mother.

10. Федорченко Н. Особливості укладення договору про сурогатне материнство / Н. Федорченко // Підприємництво, господарство і право, 2016. – №12. – С. 65-68.

11. Ю. М. Якущенко. Еволюція сурогатного материнства: правовий аспект. Правові горизонти. 2020. № 21(34). С. 41-46.